

Oponentský posudok dizertačnej práce
Mgr. Jitky Gelnarovej

„Právo i dobro. Argumentace a diskurs českých aktivistek za volební právo pro ženy.“

Dizertačnú prácu Mgr. Jitky Gelnarovej pokladám za prínosnú z viacerých hľadísk. V prvom rade oceňujem, že sa vo svojej sémantickej analýze vybranej časti diskurzu o problematike rozšírenia volebného práva pokúsila o definíciu a určitú systematizáciu typov argumentácií, používaných pojmov a konceptov. V mnohých odborných prácach, najmä historických, sa totiž často stretávame nie so skutočnou analýzou diskurzu/diskurzov, ale s jednoduchou reprodukciou tvrdení z dobových prameňov. Metodika analýzy diskurzu, ktorú uplatnila J. Gelnarová, umožňuje lepšie identifikovať nielen ideové zameranie a záujmy jednotlivcov a skupín zúčastnených na diskurze, ale odhaliť napríklad nejednoznačnosť a protirečivosť ich argumentácie, alebo situačnosť pri voľbe konkrétneho spôsobu argumentácie tej istej osoby či skupiny.

Z hľadiska témy považujem za prínosné chronologické vymedzenie dizertačnej práce. Prelom 19. a 20. storočia je vo vývoji volebného práva mimoriadne dôležitým obdobím „kvasu“, v ktorom aj diskurz na túto tému nadobudol nový charakter. Predstavuje začiatok výraznej demokratizácie volebného práva v Habsburskej monarchii, ďalšiou etapou ktorého bolo zavedenie a uplatňovanie skutočného všeobecného volebného práva, vrátane žien, po vzniku Československej republiky (1918). Zistenia J. Gelnarovej sú zaujímavé aj pre komparáciu s vývojom v iných regionoch, napríklad s Uhorskom a jeho následníckymi štátmi. Kým v rakúskej časti monarchie došlo reformou z roku 1907 k určitému rozšíreniu prístupu mužov k volebnému právu v rakúskom ríšskom sneme, v uhorskej časti zostali tieto snahy len na úrovni debát a príprav volebnej reformy prakticky až do zániku monarchie. Autorka presvedčivo ukazuje protirečivosť a reverzný charakter demokratizácie prístupu k volebnému právu na základe spomínanej rakúskej reformy – na jednej strane ho rozširovala pre niektoré skupiny mužskej časti populácie, ale zároveň z neho vylúčila aj to mizivé percento žien, ktoré dovtedy volebné právo do ríšskeho snemu malo.

Je to len jeden z mnohých dôvodov, prečo treba jednoznačne súhlasiť s konštatovaním autorky, že prepojenie politologickej analýzy s rodovou (genderovou) perspektívou v určitom historickom kontexte je prínosné a potrebné. Takýto prístup umožňuje upozorniť a uviesť na pravú mieru aj kontextové chápanie pojmu *všeobecné volebné právo*, ktoré sa dlho chápalo ako prístup k volebnému právu pre mužov, nie pre ženy. Cieľom snáh o volebnú reformu bolo v prvom rade zrušiť majetkový a vzdelanostný cenzus, t. j. odstrániť diskrimináciu na základe sociálnej príslušnosti, až potom prišli požiadavky uplatniť princíp rodovej (genderovej) rovnosti. Nedostatočné poznanie (konkrétneho historického) kontextu potom často vedie k zásadným omylom, keď aj kvázi odborné práce používajú pojem všeobecné volebné právo v univerzálnom význame; a to napriek tomu, že sa v konkrétnom kontexte jedná o právo oklieštené na základe príslušnosti k rodu (genderu), teda z ktorého boli ženy vylúčené.

V úvode autorka jasne definuje ciele a metodiku dizertačnej práce, aj jednotlivé analyzované pojmy a koncepty. Nezdôvodnila ale explicitne, prečo si ako predmet analýzy zvolila práve

menované koncepty – napríklad z dôvodu ich dôležitosti, frekvencie v dobovom diskurze, alebo napríklad ich významu v súčasnosti; prečo napríklad viac neanalyzovala koncept občianstva a dobového chápania toho, čo dnes nazývame občianskou spoločnosťou – umožnilo by to do analýzy zaradiť názory o charaktere celkového rodového (genderového) usporiadania spoločnosti a jeho vzťahu k miere demokratizácie pojmu občianstvo. Je pravda, že autorka na viacerých miestach práce spomína aj charakteristiky dobového chápania občianstva, (najčastejšie v podobe občianskych práv a povinností pre ženy), ale hlbšia analýza dobovej definície modelu rodového (genderového) usporiadania spoločnosti by umožnila ešte presnejšie definovať genderovú asymetriu v chápaní občianstva. Vhodnejším názvom pre podkapitulu „Stav poznání“ by bol „Prehľad literatúry“. Nie je totiž charakteristikou stavu poznania (napríklad ktoré problémy ešte nie sú spracované), ale autorka v nej prakticky len vymenovala literatúru súvisiacu s témou dizertačnej práce. Vhodné by bolo zdôrazniť, ktoré prístupy z uvedenej literatúry boli pre autorku najviac inšpiratívne, ktoré z nich použila. Pri vymenúvaní typov prameňov, ktoré autorka zvolila pre svoju analýzu, sa žiada upresniť ideové zameranie jednotlivých časopisov – buď v úvode práce alebo v nasledujúcich kapitolách. Rovnako prínosná by bola dôslednejšia ideová charakteristika hlavných autoriek analyzovaných textov. Uznávam, že takéto hodnotenie je neraz problematické a môže dokonca sklzánuť k zjednodušenému „nálepkovaniu“. Napriek tomu pokladám za dôležité napr. zmieniť sa o vyslovene konzervatívnych a nacionalistických postojoch Vikovej-Kunětickej (ako na to upozornili viacerí autori, vrátane tých, ktorých autorka cituje) a zaoberať sa otázkou, do akej miery hral práve konzervativizmus Vikovej-Kunětickej rolu pri jej zvolení za poslankyňu do zemského snemu aj napriek tomu, že sa v ženskom hnutí neangažovala.

Prvá kapitola dizertačnej práce predstavuje stručnú charakteristiku historického kontextu, v ktorom analyzovaný diskurz prebiehal. Autorka vychádza z najnovšej českej odbornej literatúry, pričom sa sústredila hlavne na faktografiu. Ako úvod k ďalším kapitolám, ktoré tvoria jadro práce, je tento stručný prehľad dostačujúci, predsa by sa ale žiadalo viac doplniť hodnotenie jednotlivých udalostí a charakteristík vývoja, ktoré už naformulovali historici vo viacerých prácach. Pomohlo by to napríklad lepšie zhodnotiť adekvátnosť argumentácie v diskurze, ktorý autorka analyzuje v nasledujúcich kapitolách.

Pri celkovom hodnotení nosných kapitol by som rada zdôraznila viaceré plusy. Za zásadný pokladám prístup, ktorým sa autorka usiluje definovať a odlíšiť skupinové záujmy na základe kategórií *trieda* a *gender* (ktoré boli v dobovej rétorike nerozlučne prepojené). Takáto analýza umožňuje zachytiť odlišnosti v postojoch a v spôsoboch argumentácie ľavicového a meštianskeho/liberálneho prúdu. Práve charakteristiku špecifického chápania konceptov a argumentácie zo strany ľavicových aktivistiek pokladám za najväčší prínos práce, keďže väčšina doterajšej literatúry sa zameriavala na stredostavovský prúd ženského hnutia. Za prínosné považujem aj občasné pripomenutie medzinárodného kontextu. Práve v medzinárodných aktivitách (najmä v konkrétnych vystúpeniach, resp. prejavoch) českých aktivistiek možno sledovať, ako menili svoju argumentáciu na medzinárodnom fóre. Viaceré konkrétne príklady ukazujú, že práve na medzinárodnej pôde zdôrazňovali dôležitosť kategórie národa aj predstaviteľky prúdu, ktorý dizertantka nazýva meštianskym, a to napriek tomu, že pre nich – ako autorka tvrdí – nebola kategória národa tak podstatná, ako kategória genderu. V tomto kontexte sa otvára aj otázka, či boli postoje českých aktivistiek (a konkrétne

ktorého prúdu?) voči britským sufražetkám tak ústretové, ako uvádza autorka (na s. 147), či ho skutočne aspoň navonok neodsudzovali? Je citát zo sociálno-demokratických *Ženských listov* (uvedený na s. 53) skutočne tak reprezentatívnym, vyjadrujúcim postoj väčšiny aktivistiek? Ak áno, ide o podstatnú odlišnosť napríklad od slovenského ženského hnutia alebo väčšiny aktivistiek za volebné právo žien v Uhorsku, ktoré sa od radikálnych praktík britských sufražistiek ostentatívne dištancovali.

Za ďalšie pozitívum pokladám, že autorka naznačila niektoré smery budúceho výskumu, a to najviac v smere komparácie – napr. z aspektu regionálneho (porovnanie s diskurzom aktivistiek na Morave, ktoré pokladá za kvalitatívne odlišné), alebo chronologické (pred a po roku 1918, teda po udelení všeobecného volebného práva „bez rozdielu stavu a pohlavia“). Napriek tomu, že dizertantka si predmet práce definovala jasne a pomerne úzko (české aktivistky podporujúce rozšírenie volebného práva na ženy), čo ju vo výskume dost obmedzovalo, niektoré hypotézy alebo výsledky komparácií mohla predsa naznačiť. Napríklad práce Jany Burešovej o aktivitách žien na Morave poskytujú podklad aspoň na stanovenie určitých hypotéz.

V ďalšej časti posudku uvediem niekoľko výhrad resp. otázok na zamyslenie, ktoré (okrem už uvedených) pokladám za podstatné v prípade, že by dizertačná práca mala byť v budúcnosti publikovaná v podobe monografie. Formálne pripomienky možno odstrániť jednoducho a v prípade publikovania sú na úvahe autorky: zvýrazniť chronologické vymedzenie práce v jej názve resp. podnázve, upresniť všeobecné pomenovanie kapitol (stačí napr. doplniť do obsahu názvy podkapitol a medzititulkov do všetkých kapitol), doplniť kompletné mená historických osôb (Badeni, Thun v 1. kapitole atď.), opraviť nepresnosti v zozname literatúry. Z obsahových pripomienok resp. otázok pokladám za dôležité pokúsiť sa ujasniť (a naformulovať), aké názory a argumenty prevažovali všeobecne? Diskurz ženských aktivistiek za volebné právo, či už ľavicových alebo liberálnych (ktoré autorka nazýva meštianskymi), je len jedným segmentom vtedajšieho dobového diskurzu a z práce nie je úplne jasné ich miesto v kontexte tzv. antifeministických postojov, ktoré boli veľmi silné a v niektorých oblastiach a skupinách obyvateľstva (vrátane žien) prevažujúce. Ako autorka zadefinovala už v úvode, obmedzila sa na aktivistky ZA volebné právo žien, aktivistky a argumentáciu PROTI rozšíreniu volebného práva, resp. emancipácie žien neanalyzovala. Takéto ohraničenie je pochopiteľné z dôvodu potrebného vymedzenia, ale aj rozsahu dizertačnej práce. Ak by ale bola charakterizovala tieto tzv. antifeministické postoje aspoň formou exkurzu (napr. analýzou aspoň pár príkladov konzervatívnej, napr. katolíckej tlače), bolo by možné autorkou analyzované typy argumentácie za volebné právo žien hodnotiť v širšom kontexte. Argumentácia prívržencov volebného práva pre ženy bola totiž často priamo reakciou na negatívne argumenty, diskurz mal často podobu kvázi dialógu, pozostávajúceho z argumentov a protiargumentov. Sama autorka napríklad spomína (s. 61), že sociálno-demokratické aktivistky pokladali za jednu z príčin rodovej (genderovej) nerovnosti klerikalizmus. Pri hodnotení významu činnosti aktivistiek ZA volebné právo žien a ich spôsobu argumentácie je nevyhnutné dať ich do súvislosti s postojmi PROTI. Dôležitá je hlavne protiargumentácia a antifeministické postoje žien, ktoré sa tiež používali ako argument proti emancipácii žien v politike a v spoločnosti všeobecne. V budúcnosti by bolo potrebné viac precizovať členenie aktivistiek na „meštianske“ verzus „robotnícke“ resp. „sociálno-demokratické“, a to vo vnútri týchto prúdov. Ak vezmeme do úvahy len hľadisko sociálnej príslušnosti (kategóriu trieda),

tak musíme konštatovať, že časť skupiny „meštianskych“ žien charakterizovali konzervatívne postoje a klerikalizmus. Pre autorkov vymedzený prúd by bolo pravdepodobne vhodnejšie označenie „liberálne“ – aj to ale predstavovalo diferencovanejšie postoje.

Na záver dve otázky, ktoré sú mimoriadne dôležité pri uplatňovaní analytickej kategórie rod (gender), trieda a národ. Pokladá autorka Pavicové („robotnícke“) aktivistiky skutočne za „nadmárodné“? Alebo to platí len pre diskurz? Pretože historické výskumy ukázali, že v realite sa nacionálne postoje stali diferenciačným momentom aj v rámci robotníckeho hnutia. V českom prostredí boli protinemecké postoje bežné aj v robotníckom hnutí. A posledná, pre mňa najpodstatnejšia otázka. Skutočne autorka súhlasí s tvrdením, že tzv. taktika postupných krokov pri presadzovaní volebného práva žien u Pavicových aktivistiek nebola nadradením triednych záujmov nad rodovými? (veta na s. 126: „To, že prijetí reformy podporovali, neznamená, že by dělnické ženy nadřazovaly zájmy dělnických mužů nad své vlastní.“). Alebo tým autorka myslí, že to tak bolo prezentované navonok? Práve taktika, ktorú autorka popisuje a argumentácia na jej zdôvodnenie je podľa mňa dôkazom, že Pavicové aktivistky jednoznačne podriadovali konceptu genderu nielen konceptu triedy, ale že vlastné „ženské“ záujmy fakticky podriadili – s odvolávaním sa na „vyššie dobro celku“ – na úkor záujmu mužskej časti sociálno-demokratického hnutia. Tento istý problém, resp. otázka je aj u „meštianskych“ aktivistiek, ktoré na medzinárodnom fóre (keď prestúpime hranice analýzy diskurzu len českých aktivistiek v rámci českého diskurzu) nadradovali koncept národa. Ide v takýchto prípadoch o taktizovanie, prispôbenie argumentácie konkrétnej situácii, alebo o dôkaz, že podriadovali gender záujmom národa, resp. vyššieho celku? Podľa J. Gelnarovej kategórie – právo (na genderovú rovnocennosť) a dobro (t.j. vyšší záujem spoločnosti – či už v podobe národa alebo beztriednej spoločnosti) navzájom prepojené. Moja otázka znie, či uvedené skutočnosti predsa len sú dôkazom, že gender bol podriadovaný záujmom vyššieho celku (národa, triedy)? Alebo to platí len pre úroveň diskurzu? V realite totiž aktivistky svoje požiadavky a aspirácie skutočne podriadovali záujmom celku, ktoré ale definovali spravidla muži. Aj z tohto dôvodu ženy zostávali dlho pod tutorstvom muža, a to aj potom, ako získali prístup do sveta politiky.

Na záver by som rada zopakovala, že dizertačná práca prináša veľa podnetných záverov a metodických postupov, ktoré môžu byť využité v ďalšom výskume doma i v zahraničí.

Práca z formálnej i obsahovej stránky spĺňa kritériá kladené na dizertačné práce. Z uvedených dôvodov odporúčam dizertačnú prácu Mgr. Jitky Gelnarovej k obhajobe a po vykonaní úspešnej obhajoby udeliť jej titul *PhD.*

Mgr. Gabriela Dudeková, PhD.
(Historický ústav Slovenskej akadémie vied)

